

Székely-Udvarhely története.

Irta *Szeles János.*

(III. közlemény.)

Ezen czikkelyhez lehet még toldani a pápista plebániának 1773-dik esztendőben a jésuita szerzetnek eltöröltetése által lett változását, mivel annak alkalmatosságával a világi papságnak gondviselése s szolgáltatása alá esett. Jóllehet ugyan, hogy ezen szerzetnek mivelta s eltörlése ezen város dolgához nem igen látszatik tartozni, de mivel régtől fogva ebben a városban azon szerzetbéliek igen érdemesen és hasznosan folytatták mind addig a plébánia mellett a religio dolgát, hogy az utánunk való tudatlanok ne légyenek felőlök, nem gondolom haszontalannak a rólok való emlékezetet.

A Jesuitai szerzet (vagy Jézus társasága) a 15-dik százban Sojola sz. Ignác spanyol fiú által állított fel, és legottan nemesak Európában minden pápista potenzeiák kivánni kezdettek közülök, a mint már Erdélyben is már sz. Ignác életében Fejérvárárt és Kolosvárárt collegiumok volt, hanem a tengeren túl való pogány országok is az igaz hitre csudaképpen térítettek ő általok, az ő előttök kevés idővel kezdődött Luther és Calvinus vallásnak úgy ellent állottak, hogy a mely helyre ezek előtt bémehettek, arra bé nem férkezhetek, a hová pedig már bécsúsztak volt, ha a jésuiták utánok bémehettek, minden előmenetelben nem csak meggátolták, hanem némely helyeken teljességgel el is fogyasztották. Rövid idő alatt igen nagy kedvében estek minden pápista országoknak és tartományoknak, jóllehet üldöztetése is azon közben igen súlyosok támadtak, mert Franciaországból két ízben beestelen névvel, egyszer a Velencei tartományból számkivettettek, de ugyancsak mind a két országban nagy becsülettel ismét visszafogadtattak. Hogy a Calvinistaság Anglia országban meggyökeresedett, a kik ottan találtattak, bizonyosan megölettek. Erdélyországból úgy kiigazítottak, hogy halálos büntetés alatt nem volt itten mérszések nyilván lakni, hanem a felséges Ausztriai háznak boldog hatalma alá jutván az

ország, az alatt kezdték hivataljokat nyilván folytatni, úgy annyira, hogy 1745-dik esztendőben lett országgyűlésében az ellenek írt törvény elrontatván, hazafiainak vétettek.

Köntösük igen csinos, és a világi papok hosszú ruhájához (clericájához) igen hasonló, éppen hogy a nyakán fehér gallér és az ujján hajtóka nem volt, elől sem volt bégombolva, ehez jelesebb helyeken s személyeknél teveszór materiából való három újjni gal-lérú hosszú fekete palástban öltözve jelentek meg. Ilyen módi ruhá-zatot pedig azért szerzett volt sz. Ignác, hogy azzal is könnyebben jelenhessenek meg az emberek előtt, mivel akkorban a Luther és Calvinus kényes követői a durva öltözetű szerzetes rendekből csak ruházatjoknak mivolta mián is esűföt üzvé, azokat magok eleibe sem bocsátották, nem hogy vélek barátokzni kívántak volna.

Tapasztalván pedig, hogy az ételeket koldúlással tápláló szer-zetesek nem mindenütt és mindenkor bátorzkodnának még az pápis-ták előtt is az igazságot voltaképpen kimondani, hogy az ő fiai az ilyen emberi tekintettől a lelki dolognak folytatásában meg ne gátoltatnának, elegendő jövedelmű fundációk nélkül nem akarta őket lenni, a minhog ezek mind a pápista népet a vétokról bátran megfeddették és dorgálták, mind az eretnekekkel szembe szállottak, bizonítja ezt a mindennapi tapasztalás, mivel a szegény és más jóakaratójából élő ember sohasem bátorkodik az őtet tápláló embert akármicsoda igazságnak is kimondásával megkedvetleníteni, mind külső, mind belső dolgokban a kolduló szerzetesek között mindjárt a világi clerus után való tekintetben, és reguláris clericusoknak is tartattak.

Egész Európában minden uralkodó esászári, királyi, fejedelmi pápista udvarokban ők voltak a lelki dolgokban főigazgatók, a melyek mellett sok világi dolgokat is kedvek szerint folytathattak, s foly-tattak is, mely ily boldogságban s az felséges uralkodó személyeknél kedvességben látván magokat lenni, keveset kezdettek akármí belső vagy külső urasággal gondolni, azoknak való tiszteletadást csak a magok hasznokra mérsékelni, a kolduló szerzetesek közé iratván magokat, igen szegényeknek akartak tartatni, holott kevés jövedelmű fundációhoz hozzá sem nyúltak, ha valahova bététettek, ottan jószá-gaikot szaporítani meg nem szűntek, ha mi kedvek szerént való földeket, szőlőket láttak, ha szép móddal el nem nyerhették, fenye-getéssel, törvénykezéssel is magokénak tették és hogy a követ-kező vér hozzá ne juthasson, szerfelett való árát is megadták, jöve-delmek szaporítására a jószágaikban vásárokat, sokadalmakat szer-zettek.

Az jószágaiknak szaporításában majd így viselték magokat itten is: a Nagy kertet (a mint neveztetik) sok számos embertől vásárlott földekből kiállítván, volt még közötté Nagy Dersi

Mihálynak egy szántóföldje, sokat unszolták, hogy jó pénzért nékiek adja, de mivel közel, és igen jó kezeügyiben volt, semmiképen nem akart válni attól, azért asztalokhoz kezdték ültetni, szép szóval simogatni s fenyegetésekkel ijeszgetni, hogy úgy is azon helység mind övék lévén, úgy elfogják az útját, hogy annak műveléséhez hozzá nem férhetne s így megunakozván (így!) a föld felől, bosszúból inkább, mint jóakaratajából nékiek eresztette, s tovább nem is vendégtetett.

Egy Nagy Péter Annok nevű vén leány maga minden jószágait ő nékiek köttötte volt, annak testvére Nagy Márton sokat bajoskodott vellek, mint osztályos jószágaiiban a testvére után határos vicinusokkal; egykor a többi között ezen dolog iránt viktálódván (így!) magával az akkori superiorral hátul kerül, és a superior sarkánál (a ki akkor pántofilban volt) a pálezájával a földet megkopogatván azt mondja: Én atyám uram, olyan szomszédot a jószágaimban nem szeretek, a kinek a eszmájának sarka ninesen, mivel az olyan örökké elébb igyekszik, mert ha hátra mozdúlna, a lába kimaradna a eszmájából; értvén ezen a jószágnak terjesztésében való telhetetlenségét.

Ezen folyó száznak közepette Francia, Spanyol, Portugalia és Sicilia országokból mind kihajtottak volt, mégis a más országokban megmaradtak, úgy nem hagytak semmit bé azon dolgokból, a melyek mián mind ezekben, mind azon országokban már unalomban s gyűlölségbe kezdtetek volt menni, mintha mind azon országokban is legjobban folya sorsok társaiknak; kivált némely collegiumoknak rectorai (előljárói) ha kimozdultak valaha házokból, oly pompát kezdtetek volt immár magok előtt hordozni, hogy ezelőtti időkben kevés püspök jár nagyobb.

Mint másutt, úgy itten is szeretteték magokat ezen szerzetbéli személyek, sok jóval tudván s igyekeztvén az embereknek segíteni, de a mely előljárójok (superiorjok) most utólszor éppen az eltöröltetésnek idejéig volt, úgy viselte magát, hogy az mián nemcsak ő személye szerént, hanem a több szerzetes társai is unalomban kezdtetek volt lenni az itt való népnek, mert a köznépet csak tisztán a maga haszna kedvéért szerette, a vetés-kertet a marháival, az erdőket a béresseivel praedáltatta, és ha az város előljárói ezek iránt panaszkodtak, nagy rémülve esodálkozott, hogy merték az eselédek azt eselekedni, holott a eselédek még nála laktokban is, de kivált hogy hatalma alól kimentek, sokszor mondották, hogy mind az ő parancsolatjából eselekedték, a mit eselekedtek. Volt egy híres igen szép kerek Csere nevű kis erdeje a városnak, ezt mivel közel és keze ügyiben volt, igen kezdette volt pusztítani; az város a temető út felett egy sánczot ásatott annak oltalmazására, de ő kitárlván módját, egy kis hídat csináltatott s azt estve sötétbe a sánczra

tétette, s ha az fát béhozták, ismét onnét elvétette, télben pedig az havat az deákokkal felgázoltatta, nehogy az nyomát az templomba járó emberek észrevegyék. De sőt maga olykor olykor jó kedvében a nemes emberek előtt kérkedezett (így!), hogy bánik ő az városiakkal az erdő és határ iránt, melyre egy jólelkű úri ember azt mondotta: bizony ha úgy bánik atyaságod, lélekben vétek; de ő meg nem szégyelvén magát a világi embernek lelki intésitől, csak azt felelte: mit tud kyed hozzá! s az beszédet másra fordította. S így meg nem tarthatván a város az említett kerek cserét, hogy több bosszút ne lásson miánna, maga elpusztította.

Ez az mostan emlegetett superior esíki paraszt nemzetségből való lévén, a köznépek szeretetével s magát kedveltetésével semmit se gondolt, hanem mind az úri rendekkel rendekkel tartotta barátságát, a kik jó szívvel bocsátották magok közé, mert hogy azoknak kedvében maradhasson, szüntelen vendégelte azokat. Tudván, s tapasztalván, hogy az városi polgári rend, mint maga különös jurisdictiojával élő társaság a nemesi rend előtt nem igen kedves, ha az itt való privilegiumos városi rendről valaki előtte jó emlékezettel becsületesen szólott, legottan azzal állott ellent: ha a mi szerzetünk nem lett volna, most is a várhoz szolgálnának, mivel mi váltottuk meg a jobbágyságból (szégyen a hazuság!). De ezen kérkedést mi fundamentumú volt légyen? alább megérthetni, a hol az várhoz való szolgálatról lészen a beszéd, most csak intem: a ki ezt olvassa, maga gondolja meg, ha szinte úgy lett volna is a dolog, illeté-e, hogy egy belső renden lévő ember ilyenekkel kérkedezék, annyival inkább, úgy nem lévén, sőt még a törvénynek vége nem szakadván; bezek nem tudom mi okból elfelejtette volt ez a superior C a t o n a k amaz verseit:

Ha jót vettél mástól, azt soknak beszéld,
Ha jót tettél mással, elhallgassa nyelved,

a melyet deáki kis korában a esíki iskolában tanult volt.

Épen jól esett, hogy a szerzetnek eltöröltetésekor ez az ember volt itten superior, mert sokkal keservesebben érezte volna a néptőlök való megválását, de ennek maga így viselete mián a többiek-től is elkedvetlenül, könnyebben viselte a rajtok való szánakozását. Való az is (vagy történetből, vagy isteni rendelésről lett légyen), hogy tetemének ezen városnak földében nem érdemelte temetését, mert a szerzetnek elbomlása után S z e b e n b e menvén, ottan hirtelen reá jött kevés ideig tartott betegségben meghalt és ottan temetett is el.

Volt a többi között ezen szerzetben egy J ó s a J á n o s nevű szent életű s nagyérdemű pap, a ki M a g y a r és E r d é l y o r s z á g b a n nagy lelki buzgósággal s haszonnal sok szent missiokat vitt végben: igen fájlalva panaszolkodott olykor-olykor, hogy a Jézus-tár-

saságának tagjai elállván a szerzetnek ezéljától, azaz a lélek üdvösségének munkálkodásától, mivel sz. Ignác egyedül csak eztet tette volt ezéül az ő fiainak, úgy annyira a világhoz és annak jövaihoz ragaszkodtak. Ugyanez a pap 1769-dik esztendőben itten Udvarhelyen lakván, könyves szemmel panaszolta a hangozónak az szerzet emberinek ilyen magok viseleteket, mely mián annak jövendő eltöröltetését is megjövendölte, a mely hamarább meglett, mint sem ő hozzá vetett, mert ilyenképpen szólott volt: ha kyed nem is, de gyermeke megéri, hogy a mi szerzetünk eltöröltetik, semmivé tétetik.

A politikusoknál ilyen prognosticum volt irántok: 1-mo saeculo intrarunt, ut vulpes, 2-do saeculo regnarunt, ut leones, 3-tio saeculo pullentur, ut canes. Ennek valóságának megvizsgálását a tudós kritikuskra bízom.

Senki pedig ezen érdemes szerzetnek személyes emberei felől való ilyen irásommal meg ne botránkozzék, se engemet ahhoz háládatlannak ne tartson, mivel annak instituma felől (melyben magam is valamennyire különösön forgottam) csak legkisebb bal ítéletet is tenni nagy vétek volna, mert egyedül csak a r. catholica hitnek védelmezésire és gyarapítására, s következendőképpen az emberi üdvösségnek munkálkodására volt vendelve, innen az eretnekektől pápa janesárainak hívattattak, hogy mint a Török birodalomnak ereje a janesárság, úgy a r. ecelésianak a jesuitaság.

Meg is bizonyították számtalan sokan ezen feltett ezélokhoz való hívségeket, a kik Európában az eretnekektől, Ásiában, Afrikában, Amerikában a pogányoktól sok esúfoltatások, kínozások s vérek kiontások után életektől is megfosztattak, és utolsó szempillantásig való állhatatossággal az igaz hitnek valóságát megpecsétték, de lassan-lassan a népnek nem kevés botránkozásával igen kezdetek volt immár a világon kapni. Borgyiás sz. Ferenez, a ki sz. Ignác után a szerzetnek második generalissa volt, ezen dolog felől így jövendölt volt: *Videbit societas Jesu aliquando numero virorum se auctam, at numero virtutum minutam*, azaz: meg fog az emberekszáma a szerzetben szaporodni, de a tökéletességnek meg fog a száma fogyni.

Kevés szóval végezvén ezen dolgot, nem kiesin oknak kellett lenni, a mely mián ezen érdemes szerzet, a mely mind külső tudományokban, mind belső lelki munkájokban annyit szolgált az egész világnak, hogy a mennyi más szerzet vagyon együtt annyit, vagy legalább többet nem, oly gyűlölségbe jutott a felséges uralkodó udvaroknál, hogy ilyenképpen érdemlette eltöröltetését.

Mind ezen itt feljegyzett érdemes dieséretét a szerzetnek kevesebb, de fontosabb szókkal megírja tiszt. Rippel Gergely úr helesstadi pap, az anyaszentegyháznak ezeremoniáiról írt könyvnek 14-ik ezikkelyében a szerzetes rendekről, a mely magyarra for-

díttatván kinyomattatott Nagy-Szombathban 1754-ik esztendő-be, ezen szókkal: 1534-dik esztendő táján vette szerencsés eredetét a p. jesuitáknak az egész világon hites nagyérdemű sz. szerzetes rende, mely Jézus társaságának nevezetik *Lojola* nevű sz. Ignácztól, Spanyolországnak főnemes úri és vitéz egy férfiatól, békével és szerencsésen elszenvedett sok üldözései és sok nagy előmeneteli után 5-dik Pál pápától confirmáltatott és megerősített. Ez az szerzetes rend híresebb, nevezetesebb a világon, hogy sem az ember írásba foglalhassa. Így vagyok szóról-szóra a megnevezett könyvben és czikkelyben való írás.

Ennek a szerzetnek sok különös, jeles, és más szerzetekben fel nem található tulajdonságai voltak, nevezetesen 1-ső: hogy a ki abban a legszorosabb kötelességre (*quatuor votorum*) megesküdt, soha semmi egyházi uraságot, méltóságot fel nem vállalhatott, ha csak épen maga a r. pápa parancsolva nem parancsolta, mégis mind a külső, mind a belső tudományoknak megszerzésében mindnyájan úgy igyekeztek, mintha azok után mind valami nagy uraságra menendők lettek volna.

Második az: hogy akár a személy a szerzet iránt megunakozott, elkéredzhetett, akár a szerzet a személynek magaviselését illetlennek és megjobbíthatatlannak tapasztalván, aztot szabadon elbocsáthatta akármi üdőben, s akármi statusban is volt a személy.

Harmadszor: hogy abban a szerzetben, kivévén az egy előjárót, senkinek bizonyos helye a szerzet rendiben nem volt, akár mely elé való hivatalokot viselt, s akár mely öreg volt is; példának okáért: az universitásoknak cancelláriussa, vagy theologiának doctora ezen hivatalokra nézve, vagy az letett rector, vagy provincialis régi tisztségekre nézve elsőbbséget az akármely új papnál magának nem tulajdoníthatott; innen ha azok közül valamelyik, vagy más akárki is az ebédlő-házba ha elébb érkezett, elébb ült, ha utol, utól ült az asztalhoz, a legalább való fraternek olyan s annyi porció étke s bora járt, mint a legtudósabb s híresebb theologiae doctorának.

Ide járúl az egymáshoz való nagy atyafi szeretet is. Bizony sz. Ignác írva hagyta volt, hogy ha a betegre nem volna miből költsenek, a templom kehelyét is adják el. A provinczialisok mikor hivataljok szerint valamely collegiumba érkeztek, előbbszer a templomba imádkozni mentek, azután, ha beteg volt a háznál, azt látogatták meg, s úgy mentek a nékie rendeltetett szobába.

Akármely vétékbe is esett valaki közülök, de azt az előjáró soha tével-tuval, vagy valami kesergető szókkal nem pirongatta, de sőt a collegiumokban az olyan dologhoz nem is szóllott hozzá a főelőjáró, hanem a második (ministra) előjáró hivatalja volt az személynek aféle vétkére vigyázni és aztot büntetni, hogy így a

előljáróhoz való bátorságos fiúi bizodalnok mindenkor megmaradjon az alatta valóknak; nem is tapasztalhatni egy szerzetben is, hogy az előljárók az alatta valókkal, a professorok a tanulókkal oly nyájas és atyafiságos szeretettel teljes móddal akármicsoda alkalmas-sággal beszélgetnének, mint az jesuitáknál volt szokás.

Ugy tetszik, hogy a religio útján messzeeske távoztam volt a város dolgaitól, mostan azért az oknak folytatására visszatérvén legyen az

VII. CZIKKELY

Az czéhhokról.

Mint más magyar, szász, királyi kolesos és mező-városokban, úgy itten is a jó rendnek megmaradásáért különös mesterségeket űző emberek bizonyos articulusokat szabván magoknak, azokat azon üdöbéli fejedelmek által nagyobb, és bizonyosabb állandóságnak kedvéért megerősítettvén, azok alatt bizonyos czéhhokot, társaságokat állítottak fel, és tartnak mostanában is.

Az f a z a k a s o k 1572-dik esztendőben 24-a Junii költ a városi bírának articulusaikot bémutatván, azoktól helyben hagyattak, azután 1613-dik esztendőben Bethlen Gábor, és 1643-dikban nagyobb R á k ó e z y G y ö r g y fejedelmektől confirmáltattak; ezeknek erejek a városban és a városon kívül egy mélyföldig szolgál.

Az t í m á r v a r g a mesterek a czéhhokot állították 1584. esztendőben a fejedelemtől confirmáltatott árticulusok alatt, a melyeknek ereje csak a városra szolgált, hanem mostan uralkodó felséges aszszonyunk kegyelméből confirmáltatván, olyan erejű punctumokat nyertek azokhoz, hogy a városon kívül egy mélyföldig senkinek nem szabad a tímár mesterséget ő ellenek eszerrel folytatni. Eleitől fogva eszerrel a paraszt-bőrt, iskampiával a kordovánt mindnyájan egyaránt készítették; ez mellett mindenféle sarut azokból oly bővön csináltak, hogy az esizmának majd mi keleti sem volt; a boeskor-szíjjat is vagdalták s árulták, úgy hogy egy sokadalomban háromfelé árult egy mester eselédjeivel együtt: a eseres bőrt a tímárokkal, a sarut a vargákkal, a boeskor-szíjjat a szíjjgyártókkal; hanem ezen folyó száznak 20-dik esztendeje tájatt a szász natio perleni kezdette őket, praetendálván, hogy egy czéhbéli mestereknek nem illenek, s nem is lehetne olyan három különös czéhot illető mesterséget másoknak nyilván való kárára folytatni; a felséges királyi guberniumnak ittele szerént ketteitől elfogattatván, csak az eszerrel való bőr készítésel maradtak, s így a tímároknak a saru-esinálástól való elmaradása után kezdetek naponként a esizmadiák gyarapodni.

Az s z a b ó k és s z ő e s ő k a fejedelemnek kiadott articulusaiknak confirmálását nyerték 1613-dik esztendőben. Ezeknek a város-

ban olyan erejek vagyon, hogy akármely nemes-háznál, vagy kastélyban valami kuntárkodó (így!) szabó, vagy szőes dolgoznék, onnan kijövéen elfoghassák és megbüntethessék. De ezzel a privilegiummal most csak a szabók élnek, mivel a szőesök azután ezektől elválván magoknak új privilegiumot szerzetek.

Az esíszárok, lakatosok articulussai 1613-dik esztendőben az városi magistratustól kiadattatván, ugyanazon esztendőben a fejedelemtől confirmáltattak. Ezeknek is ereje csak az városra szolgált, hanem szabadságok vagyon, hogy a nyereggyártókat, pais gyártókat, szíjgyártókat, kovácsokat, asztalosokat, magok közé bévéhessék, a mint is nem régiben ezen utolsó mesterséget fűző emberek hozzájuk állottak.

A szőesök 1628-dik esztendőben a szabóktól elválván, magoknak különös articulások alatt új ezéhot állítottak fel, a mely articulások ugyanakkor a fejedelemtől confirmáltattak. 1636-dik esztendőben pedig oly erejű privilegiumot nyertek, hogy az egész széken szőes-mesterséghez való bőrköt nyereségre szedni, készíteni, árúlni munkálni senkinek nem szabad ő ellenek.

Az eszmadiak articulussaikot a város bírása a mesterekkel a fejedelemnek bémutatván, azoknak confirmatioját nyerte 1635-dik esztendőben. Ezeknek is ereje csak az városban vagyon, hanem vagyon szabadságok idegen országból harminczadon általhozott fűvel és egerfa bingyóval a magok mesterségekre bőrt készíteni, a mint hogy a kordovánt mind ez ideig némelyek készítették is. 1738. és 39-dik esztendő tájatt eszerrel is készíteni kezdték volt, de szabadságok arra nem lévén, a tímárok privilegiumának ereje által attól eltiltattak. Az régi üdőkben egy mestert bizonyos nótáért a ezéhből kitiltottak, a ki Gyergyóba vette magát, s ottan a kordovánt készíteni kezdette, a szt. miklósi őrményeket fizetésért megtanfotta, a kik mostanában oly bővön készítenek már az kordovánt, hogy nemesak Erdélybe mindenfelé, de Magyarországra is eleget szolgáltathatnak ki.

Az kalamár társaság más királyi, s szabad városokban lévő kalamár compániáknak rendi szerént egybeszedett, és az városi magistratustól helyben hagyott articulások alatt állott fel 1683-dik esztendőben, és mivel némely sokadalomokban némely helységbeli kereskedőktől az árulásban akadályoztattak, az innen való kalamárok néhai b. e. Apaffi Mihály fejedelemtől olyan szabadságot nyertek minden városokban falukban lévő szabad sokadalomokban való árulásra, minémű vagyon akármely más városi kereskedőknak s kalamároknak; de ennek az itten való kalamár társaságnak ezelőtt egy néhány esztendővel vége szakadott.

Az asztalosok, és szíjgyártók külön-külön ezéhot tartnak, hanem uniojok vagyon az lakatos ezéhal.

Az fősisők maguktól szerzett és az magistratustól meg erősített artículusok alatt 1791-dik esztendőben társaságot állítottak fel magoknak.

A mászárosok 1630-dik esztendőben társaságot állítottak fel magoknak.

Vagynak ezeken kívül nyereggyártók, kötélverők, kalaposok, könyvkötők, vászony-, és gyoles-nyomtatók, borbélyok és óracsinálók, de mivel ezéhek nem tartnak nem alítom szükségesnek külön-külön a röllok való írást; vannak még ácsok is.

Az közművesek pedig most 1798-dik esztendőben akarnak magoknak külön társaságot állítani, magok akarván magoknak artículusokat készíteni.

VIII. CZIKKELY.

Az vásárvámról, korcsomáról, s várhoz való szolgálatról.

Udvarhely várossának felyebb emlegetett privilegiumos szabadságát kétségbe hozták némelyek három okból: tudniillik, előbbszer, hogy a vásárvámnak egy része fiscus számára járandó volna. Másodszer, hogy a korcsomálás is minden esztendőben hét holnapig ugyan a fiscus számára folytatandó volna. Harmadszor, hogy az városi privilegiumos rend a várhoz szolgáló jobbágy volna, azért ezen három dolgot így világosítom meg, szólván előbbszer

A vásárvámról.

Udvarhely várossában a mult száznak közepéig az héti vásár hétfőn tartatott, de mivel az nép azelőtt való nap, úgy mint vasárnapon igen egybe szokott volt gyűlni, hogy azon napnak tisztelet adattassék, keddre vitettetett által, hogy hétfőn az nép bátrabban bégyűlhessen. Az most nem régiben felséges aszszonyunktól a szövésnek, fonásnak bővebb előmozdításának kedvéért Bójt első hétfőre adattatott (a mely már sz. Tamás napjára vitetett) sokadalmon kívül három más országos sokadalom szokott esni, úgy mint Bójt közepén szeredán, Úrnap után való hétfőn, és Szeraphicus sz. Ferenez napján. Ezeken a három sokadalmokon és minden héti vásárokon is szedetni szokott vásárvám régentén csak éppen a városi privilegiumos rendé volt, hanem Bethlen Gábor fejedelem idejében az városi rend megkevesedvén, (a mint ide alább a várhoz való szolgálát alkalmosságával bővebben megíratik) annak egy részét a szék tisztjei magok számára akarták foglalni, de említett Bethlen Gábor az udvarhelyi várban 1623-dik esztendőben Boldogaszszony havának 13-dik napján költ privilegiumában aztot egészen más szabad városoknak privilegiuma, szabadsága szerént a városának ítélte lenni, és a szék tisztjeit abból teljességgel kitiltotta, hanem azután második Rákóczi György fejedelem idejében a udvarbíró kezdett belé kapdálni, de eztet is mi formán tiltotta ki belőlle azon fejedelem, kitetszik ez következő rescriptumából:

Georgius Rákóczi Dei gratia etc. fideli nostro generoso Petro Szénás de Baliogh universorum bonorum in Transilvania praefecto, contributionum fiscalium vicearendatori nostro, tabulaeque judicariae assessori, nobis dilecto, salutem et gratiam nostram. Az udvarhelyiek mind közönségesen alázatos könyörgések által találának meg bennünket, jelentvén, hogy Istenben elnyugott üdvözült kegyelmes urunktól ő nagyságától ő nekik közönségesen városul adattott privilegiumoknak némű némű részében nem akarná az udvarbíró megtartani, sőt potentia mediante piacokról városul nékik járandó proven-tusoknak egy részét maga számára occupálta, privilegiumoknak vilipen-dumára. Így lévén azért az dolog, kegyelmesen paranesoljuk kegyel-mednek, hogy valamit privilegiumok tart, abban őket megtartassa az udvarbíróval, úgy, hogy városul nékik járandó proventust se maga számára, se máséra ne convertálja, hogy mi is ezen dologról többszer ne búsíttassunk. Secus non facturus. Datum in civitate nostra Alba Julia die 8 mensis Febr. 1649-no etc. etc.

Továbbra Szentpáli János elvővén feleségül magának fennebb írt Bornemiszsza Susannát, s azután az vár jószágai-ban paranesolni kezdvén, a vásárvámot a piacon szedetni kez-dette, nem gondolván az városiaknak igazságok mellett való protesta-tiójával, annyira ment a dolog, hogy az városiak bízván igazságokban erőszakkal kezdték a vámszedőket a piaczról elverni. De Szent-páli János németeket hozván ellenek, azok a városiak közül Sánta Györgyöt meglőtték, hogy megholt, Szóts Pál Péter pedig holtig sántált az akkor kapott lövés mián. Így elnyomattatván igazságokban, s az fejedelemez való útjoktól is elfogattatván az városiak, mivel Bornemiszsza Susanna a fejedelem feleségével Bornemiszsza Annával egy testvér volt, utoljára kéntele-nítetttek békességesen Szentpáli Jánosnak és posteritasinak engedni a vásárvámnak felét, valameddég ezek a várat bírják, úgy hogy másra kelvén a várnak birodalma, annak semmi jussa a vásár-vámhoz ne légyen, protestálván, hogy ezen egyezést senki privile-giumoknak sérelmére ne tulajdonítsa. De minekutánna Szentpáli János minden posteritásával a várnak birodalmából kifogyott is, békességesen a városiak a vásárvámot nem bírhatták, mivel német kézre kelvén az ország s az itt való várban is német commendans tétetvén, némely embereknek tanácsából s biztatásából a múlt száznak vége felé az is részt akart belőle venni, de az város instantiájára költ kegyelmes rendelése által a felséges királyi guberniumnak az is kitiltatván abból, azután senki sem erőszakoskodott a vásárvám-nak valami részéért, hanem egészen a város számára szedetett mind ez ideig.

Az koresomáról.

Az koresomárlás az régi üdőben minden esztendőben hét holnapig a város számára tartatott, öt holnapig szabad volt min-

den személyes embernek koresomárolni, a fiscusnak pedig semmi a város koresomája ellen koresomája hogy nem volt, kitetszik néhai b. e. Báthori Sigmund fejedelemnek ez következő commissiójából:

Sigismundus Báthori de Somlyo vajda Transylvaniae et Siculorum comes etc. Egregio Blasio Bodonio capitaneo arcis nostrae Udvarhely et iudicii regio sedium Siculicalium Udvarhely et Maros, ejusque vicem gerentibus modernis et futuris praesentes visuris salutem et favorem.

Ex humillima significatione circumspecti iudicis, juratorum civium et universorum incolarum oppidi nostri Udvarhely intelligimus, quo modo ipsum certas leges et immunitates, juraque municipalia et libertates, tum de aliis negotiis, tum vero de educillatione vini habuisset, de educillatione vini quidem, ne in eodem oppido vina in nostrum, sed ipsorum oppidanorum usum et necessitatem educillarentur, in hacque ipsorum consuetudine haecenus permansissent, tamen vos non curatis ipsorum legibus immunitatibusque in educillatione vini observatis, facultatem educillandorum vinorum ipsis interdicere, ac vina pro usu et ratione nostra educillari facere velletis, in derogamen jurium, libertatum et consuetudinum ipsorum manifestum. Supplicarunt nobis humillime in praemissis eorum iuribus illaesos conservari. Quare nos eosdem subditos nostros in suis legibus et immunitatibus oonservare volentes, nobis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus praefatos oppidanos in suis legibus, immunitatibus, libertatibusque, quibus in educillatione vini haecenus usi sunt et gavis, illaesos conservare, et nihilominus nulla vina in rationem nostram ibi educillare, verum ipsis oppidanis liberam educillandorum vinorum facultatem in usum et necessitatem ipsorum oppidanorum fiendam juxta consuetudinem haecenus observatam concedere debeatis, ac teneamini, eosdemque oppidanos propterea in personis, rebusque ac bonis ipsorum universis turbare, molestare, vel damnificare nequaquam praesumatis etc. etc. Datum Albe Juliae 21 Jan. 1585-to.

Üdö jártában pedig Bethlen Gáborra kelvén a fejedelemség, ki is a várat jó karban állítatván, hogy abban a mindennapi romlásokra és az üdönek viszontagságai mián előkerülhető költségekre állandós fundust szerezhetne a várostól, azon hét hónapi koresomárlást elkívánta, a város a fejedelem kívánságának ellent nem mervén eselekedni, oda engedte.

Bethlen Gábor holta után Catharina Brandenburgica fejedelemasszony 1630-dik esztendőben az ország gyűlésében a vár szükségire fordított hét holnapi koresomárlásból négyet a városnak visszaengedett.

1535-dik esztendőben pedig Rákóczi György fejedelem az ország végezése szerint ezt a vár szükségére meghagyatott 3 hol-

napot úgy méltóztatott rendelni, hogy a város tetszésében álljon, a melyik 3 holtnapot akarja a vár szükségére engedni.

De ifjú Rákóczi György fejedelem ismét a fiscus a 7 holt napi koresomárlást a maga számára folytatni kezdette, nem gondolván az ez iránt költ, csak most említett ország végezésével, melyhez képest 1648-dik esztendőben az ország gyűlésében protestált követje által az város a fiscusnak eselekedeti ellen.

De ugyanesaknéhai b. e. fejedelem nagyobb Apaffi Mihály fejedelem hatalmával a két holt napi koresomárlást a vár szükségire foglalta volt. Már miolta a vár elrontatott, minden személyes embernek minden üdőben szabad a koresomát folytatni, úgy annyira, hogy a mint a régi tilalmas üdőkbén városi, vagy nemes embernek, úgy a papnak is szabad nem volt nyilván koresomát tartani, úgy most nemesak ezek, (de nem tudom dícsíret-é vagy gyalázat?) minden jövevény idegen nemzet, oláh, cigány etc. úzheti aztot, a megírt vár szükségire való koresomárlást pedig csak bort és sert illette, mivel pálinkát minden üdőben szabad volt az városiaknak árúlni, ellemben, ha a falusiak árultak, s az darabontok rajta kapták, szabadosan elvették s az edényeket a földhöz verték. Hanem a hídon túl a szombatfalvi s Balog kerten felyül a bethlenfalvi határ szélyében a bethlenfalvi nemes emberek mindenkor tartottak bort, az hova az városiaknak szabad volt inya kijárni, de nyilván bort bé nem hozták.

Az várhoz való szolgálatról.

Üdeje, s helye vagyon már, hogy a várhoz való szolgálatról szóljunk, mivel annak eredetét és folyását némelyek nem tudván, de bosszúságból azt vitatják, hogy az Udvarhely városi civilis rend hajdan a várhoz jobbágyi szolgálattal köteleztetett volna. Ez mi, és miért lett szolgálat volt legyen, minekelötte megmagyarázzuk, illő megtudni, hogy a mint fennebb emlitettem, Udvarhely várossa a régi b. e. fejedelmektől adatott privilegiumokban, rescriptumokban, commissiokban Erdélyországban lévő, akármely szabad város-hoz hasonlítottak szabadságában, és minémű szabadsággal élnek más szabad városok, olyannal való élest engednek Udvarhely városának, és azoknak rendiben különös regalissal hívattatott akármely országgyűlésiben, következőképpen mint más szabad városok semmi jobbágyi szolgálattal nem köteleztetnek, úgy ezen város sem volt soha is, hanem tudva s látva való dolog, hogy Udvarhely várossa a székelységnek közepette lévén, s fegyvert a székellyal nem viselvén, honnyában a terhet viselte, a mely minden üdőben, de különösen a táborozásnak idején igen súlyos volt, mivel Csík, s Háromszék felől akár kifelé, akár kívülről arra felé volt a tábornak járása, Udvarhelynek kellett azt befogadni, s előbb költöztetni, az fejedelem számára Csíkban, Gyergyóban,

Udvarhelyszéken szedett adó-pénzt, úgy az oláfalviaktól, a zételakiaktól a fiscus számára fizetendő deszkát, zsendelyt Segesvárra szállítani, több más ezeknél apróbb s nagyobb mindennapi terhek viselésén kívül, mely nagy ígát sokan megúnván, a városiak közül inkább kívánkoztak a szék részére állani és táborozást folytatni, mintsem honnyokban annyi terhet viselni. Ezen dolognak pedig úgy létét bizonyítja néhai b. e. öreg Rákóczi György fejedelemnek 1633-dik esztendőben költ patens comissioja ilyen szókkal:

T. t. Udvarhely városunkbéli híveinknek alázatos könyörgéséből értjük az ott való szegénységnek kevés számát, és sulyos terhe viselését, elannyira, hogy emekelőtte a sok megnevesedett és adó fizetés előtt közüllök kiállott emberek miatt mindenestől fogván is 100-nál többen nincsenek, azok közül is 35-nél több nincs, a ki derék adót adhatna, s a többinek is szűkön lehetne csak naponként való táplálások is határoknak szűk és zsíratlan volta miatt, az terheviselés is pedig vasnak, zsendelynek, deszkának és egyéb postálkodásnak dolgában szinte annyi rajtok, mint Segesvár és Kőhalom székeken etc., etc.

E szerint megkevesedvén a városi nép, s a félyül előszámlált terheből semmi könnyebbülés nem lévén, folyamodtak a fejedelemhez annak megkönnyebbítéséért, s azt ígérték, hogy ha azon terhet róllok elfordítja, a vár körül való dolgokat mind végbe viszik; a fejedelem méltónak látván panasszokot, a terhet róllok elfordította, ezen önként ígirt szolgáltnak végbe viteléért.

Valóságossá teszi ezt egy 1681-dik esztendőben költ relatoria, mikor maga a fejedelemasszony Bornemisza Anna a várnak, és ahoz tartozó jószágoknak állapotja iránt feleltetvén, a többi között ezen mostan kérdésben forgó szolgáltról is kérdés tétetett, a melyre nemesak a városi, hanem a nemesi 70 és 80 esztendős tanuk szóról-szóra így feleltek: Tudom azt, hogy Betlen Gábor fejedelem idejében a kertben szolgált a városi rend, azon kívül a mely majorság, búzaaratás az oláfalviaktól elmaradott, azt segéltette az város felaratni, az öreg Rákóczi fejedelem idejében is úgy vala, az postálkokást pedig azért a kertbéli dologért és széna-takarásért elengedték, az adózást is. De mindezek felett való bizonyosság öreg Rákóczi Györgynek ezen világos parancsolatja:

Georgius Rákóczi Dei gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Fidelibus nostris generosis, egregiis, et nobilibus capitaneo, vicejudicibusque regis sedis Siculicalis Udvarhely, item Petro Szénás de Balogh universorum bonorum fiscalium in Transilvania praefecto, ac decimarum vicearendatori, item Thomae Nagy de Fogaras, bononum provisorii, castellanis ac officialibus arcis mostrae Udvarhely modernis

et futuris quoque pro tempore constituendis, cunctis etiam aliis quorum interest seu intererit praesentium notitiam habituris, nobis dilectis, salutem, et gratiam nostram.

Udvarhely városunk lakosi adák értésünkre alázatos könyörgeések által jelentvén, hogy noha mikoron udvarhelyi városunkhoz parancsoltuk volt őket szolgáláni, akkoron úgy rendeltük volt, hogy mint az üdvezült Bethlen Gábor fejedelem praedecessorunk idejében, ennek utánna is hasonlóképpen az egy várbeli szolgálaton kívül terehviselésre ne kényszerítettnek, mindazáltal mostan annak felette minden postálkodást, terehhordozást s szállítást és gazdálkodást supportálniok kellett, s egyéb minden adózást is praestálni kényszerítettnek, mely sokfelé való szolgálatjuk miatt már teljességgel fogyni is kezdetek. Akarván azért őket ennek utánna is olyan szolgálatban tartani, mint a szegény fejedelem idejében voltak, hagyjuk és parancsoljuk is hívségteknek, megírt Udvarhely városunk lakossihoz ebbéli kegyelmes annuentiánkot így értvén, megnevezett várunkhoz való szolgálatban, úgy mint a megholt fejedelem idejében volt, ennek utánna is inviolabiliter tartsa meg és másokkal is megtartassa, nem kényszerítvén semmi egyéb terhe viselésre, úgy mint postálkodásra, akármiféle terhe hordozásra, szállításra és az adózásnak praestálására is, s azért őket se személyekben, se jóvokban s marhájokban meg ne károsítsa; hívségteknek pedig Udvarhelyszék tisztviselőinek kegyelmesen parancsoljuk, ez felyül specificalt annuentiánkban az Udvarhely városunk lakosít tartsa és másokkal is tartassa meg, hogy az mi kies szárnyaink alatt épülhesenek ők is naponként. Secus non facturi etc. Datum in civitate nostra Alba Julia dei 4-ta m. Martii A. D. 1642-do.

De a megírt igiretéről és a fejedelemnek ilyen igiretéről és kegyelméről mi okból viseltetvén a városi rend, midőn fennebb említett Bornemiszsza Susanna a várnak birodalmában beiktattatnék, lemondott, és ilyen szókkal protestált:

Az várhoz mi semmi szolgálattal nem tartozunk s nem is szolgálunk privilegiumunk ellen, holott még azt sem egyszer, sem másszor valami vétékkel el nem vesztettük, hanem kéntelenségből ha mit szolgáltunk, jobbágyok nem voltunk, az privilegiumhoz tartjuk magunkot, a szokott adót megadjuk, a többi taxás városoknak privilegiuma szerint, a mivel tartozunk az ország közé.

Ezért ugyan több más színű dolgok iránt való contradictorokkal evocáltatott volt az város, de törvényesen soha nem prosequáltatott; hanem a sokszor említett Bornemiszsza Susanna erőszakkal hajtotta szolgálatra, melyről néhai b. e. fejedelem Baresai Ákós így írt ő nagyságának:

Akatius Barsai Dei gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Generosae dominae Susannae Bornemiszsza, generosi quondam Balthasaris

Kemény de Gyerő-Monostor relictæ viduæ, nobis gratae, salutem et gratiam nostram.

Az országnak és abban lévő minden rendeknek erős hittel lévén kötelesek, hogy kit-kit szabadságában megtartsunk és abban előmenni meg ne gátoljunk és kötelességünktől viseltetvén (noha egyéb illendő és igazságos dolgokban kegyelmednek kedveskedni készek vagyunk) akaránk kegyelmednek írni, mivel úgy értjük, az udvarhelyiek privilegiumát az ország confirmálta articulussában, annak nagy sérelmével és bántódásával némely utczáit *Udvarhely* városának jobbágy szerbe szolgáltatja darabontúl a várhoz. Parancsoljuk annak okáért kegyelmednek kegyelmesen, az ország articulusa ellen őket tovább avval a szolgálatl ne terhelje, mivel mi is megengedtükné kik az articulusszerént éljenek szabadságokkal. *Praesentibus perlectis etc. Datum in civitate nostra Szász Sebesini die 15-ta m. Junii A. D. 1659-no.*

Evvel az úttal is megszabadulván a megírt szolgálattételtől ugyancsak *Apaffi Mihály* fejedelem idejében kezdettek kényszerítetni azon szolgálatra, mivel pedig az városiak nem egyéb kényszerítettségéből, hanem a megírt terheknek elfordításáért vállalták volt magokra, nem akarták azt tovább megtenni, annyival inkább, hogy semmi tereh viselésből és adózásból nem könnyebbítettek; de minden panaszokkal nem gondolván, a fejedelem a bírót egy néhányad magával *Ebesfalvára* vitette, s ott portiora adott kegyelen s vízen oly szigorú tömlőzben tartotta, hogy a lajtorja fogain aludtak, a mi keveset alhattak, mivel a feneke rakva volt békával. Így szorongattatván s más útját szabadulásoknak nem látván, úgy kényszerítettek minden könnyebbítés nélkül is a régi szolgálatra igérni magokat, de eztet is megsulyosították a tiszték, mivel régentén csak a várban; és a várkertben végezték el kötelességeket, de ezen időben *Miklósfalvára* is aratni, itten pedig széna-takarni, gátkötni hajtották, az koresomárlást az fejedelem számára réájok vetették. Meghalálózván ifi ú *Apaffi Mihály* is, az ország egészen a felséges ausztriai háznak hatalmas szárnyai alá jutván, annak szerencsés országglása alatt kezdett boldogúlni több minden részeivel az hazának ezen város is, mert azután, kivált hogy a kuruczság lecsendesítettett, senki azon szolgálatnak tételére erőszakkal nem kényszerítette az városiakot.

Hanem a mint fennebb jelentettem, mgos gróf *marusné-methi Gyulai Ferencz* ó excelenziája jutván biradalmában az várnak, a kurucz-világ után kezdette ezen dolgot előforgatni, panaszolván a fges királyi gubernium előtt ez iránt való esonkulásáért, melynek bővebben való megvizsgálására méltóztatott a f. k. gubernium bizonyos commissarius urakat rendelni, úgymint az egyik ítélőmestert *Kinosi Sándor Gergelyt*, *Korda Sigmond Udvarhelyszéknek*, *Keresztúri Miklóst Marosszéknek* fő királybiráit, a kik itten *Udvarhelyen* 1721-dik eszten-

dőben megjelenvén, s mind a két félnek ahoz való szavait meghallgatván, a városnak régi szabadsága, úgy ezen praetendált szolgálattal iránt való documentumait megvizsgálván, az exponens gróf excellenciájától kértették: ha volna-e valami fejedelmi donatioja, commissioja, vagy egyéb hiteles literaléja, mely szerint a praetendált szolgáltnak praestálására valaha az városiak a várhoz applicáltattak volna, melyre ő excellenciája egyebet az urbariumnál elő nem adott, a mint nem is adhatott, melyhez képest igen sulyos és az magok activitását felyülhaladó dolognak látván az commissarius urak, méltónak ítélték a f. k. guberniumnak ítéletére boesítani. Ekkor Nagy Márton mutatván az öklit, azt mondotta: inkább ekkora egérkövet megeszem, mintsem én nagyságodnak jobbágya légyek, mivel nékem minden eleim igaz városi szabad emberek voltak s magam is az vagyok. Erre esendes elnével a megírt gróf ő excellenciája így felelt: Én atyámfiai jobbágyokra nem is kereslek, hanem mivel igen nagy summa pénzt adtam a várért és ahoz tartozó kevés jövedelmű jószágért, ha az koresomának és ezen szolgáltnak a régi mód szerint való folytatásától megfosztatom, károsnak tapasztalom lenni a magam részemre a vásárt.

Ezután Kolozsvárra f. k. gubernium előtt folyt a dolog, holott is sok fáradság és költés után 1722-dik esztendőben olyan ítélet lett, hogy a megírt exponens gróf ő excellenciája ezen törvényben a város ellen előadható minden documentumait párshan adja által a városnak, a melyeket annak formálítása szerint magához zévén a város, esendes békességben régi szabadsága mellett élt mind ez ideig, senkitől ezen dolog iránt nem háborgattatván, most is fenn van a Gyulai törvényének az híre, mert egyszer nagyobb inség a városi renden nem volt, mint ennek folytatása alatt, mert ugyan is az említett szolgálat miatt, a mely mind az kurucz világig fenn volt, igen sokan a városi rendből kuruczokká lettek és evvel az úttal mind magokról, mind jószágokról a szolgálattal elvetvén, magokat a székely nemesség közé írták és így úgy megkevesedett a privilegiumos rend, hogy ezen sulyos törvénynek folytatása alatt csak 12 gazdából állott az egész civilis communitas, ezeknek kellett elgyőzni a nagy adón kívül a törvényre való költést, fáradságot. Az én néhai édes atyám ennek alkalmatosságával egy esztendőnek elfolyása alatt 17 hétig fáradozott s bujdosott hazáján kívül. Igen olesó volt akkor a civilis jószág, mert ezután vetetvén mind az adópénz, mind a törvényre való költés, némelyek nem bízván ettől való megszabaduláshoz, fele árán is jó szívvvel eladták, csak a nagy terhe alól szabadulhassanak.

Ezeket a régiebb dolgokat bizonyos írásokból és hiteles hálomásokból, hagyományokból leírván, méltónak álítom a mi üdönkbéli egy jeles dolgáról a közönséges városnak szóllani.